

Claudia e Martin n'avevan avant 14 onns betg daners per vairas custavlas ed han preni las bunmartgadas. Fin uss han ellas purtà cletg.

FOTOS C. CADRUVI

La vaira

Da quai e tschai davart ina chaussa dal mintgadi

DA CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ **Tgi ch'è maridà, porta per il solit ina vaira. Danunder vegn quest usit? E pertge port'ins la vaira al maun sanester?** Ella saja in simbol per l'eternitad da l'amur u in simbol per il liom tranter spus e spusa. Talas explicaziuns chattan ins tut a dubel en l'internet, sch'ins tschertga infurmaziuns tar ils chavazzins «Trauring» u «Ehering». Ils juveliers festinan da sincerar sin lur paginas d'internet che la vaira saja gia dapi tschientaners – singuls pretendan schizunt dapi millennis – in usit da la lètg.

Istorgia sco med da marketing

Ils Romans ed Egiptians hajan para gia purtà vairas al quart det dal maun sanester. Els cartevan che l'avaina da quest det mainia directamain tar il cor. In juvelier pretendia schizunt ch'els Celts enconuschevan gia anels d'amur che erian fatgs da pastg. L'entira romanza istorica ch'els juveliers porschan sco «infurmaziun» a la clientella ha probabel da far dapli cun strategias da vendita che cun fatgs istorics cumprovads. Perquai che l'internet na porscha uschiglio nagins tractats istorics, als quals ins pudess fidar, ha l'anr dà in tschit en il Brockhaus. Là en las indicaziuns davart la vaira in pau pli sitgas,

ed ils fastizs istorics na tanschan betg uschè lunsch enavos.

Tge raquinta il Brockhaus?

La vaira vegnia purtada sco segn per la maridaglia (tenor usit roman) al quart det dal maun sanester, stat scrit en il Brockhaus. Per ordinari sa tracti d'in anè d'aur nundecorà. L'usit da dar a la spusa in anè haja probabel cumenzà en l'Europa en il 10avel tschientaner. Da lez temp era l'anè plitost ina sort chaparra (Handgeld) ch'il spus pajava al bab u a l'avugà da la spusa. En il 12avel tschientaner è la vaira daventada il simbol giuridic dal liom matrimonial. En il 16avel tschientaner aveva l'anè da spusalizi pli gronda muntada che l'anè matrimonial. Il Brockhaus aschunta anc che la vaira vala en la cretta populara sco garant per la ventira matrimoniala e da perder la vaira portia sventira.

Dapi cura che la vaira è derasada en l'entira populaziun, e betg sulet tar la noblezia e tar ils bainstants, na tradescha il Brockhaus betg.

Dretg u sanester u en satg

Era sch'il Brockhaus pretendia cun deschartadad che la vaira vegnia purtada al maun sanester n'è quai betg uschè cler. Gist en Germania u en l'Austria portan

blers conjugals la vaira al maun dretg. En l'internet chatt'ins entiras rundas da discussiun davart questa tematica. En questas discussiuns na vai per il solit betg ditg fin ch'i croda la renumada remartga: I dettia era ina terza varianta – quella da purtar la vaira en il satg-chautscha, sch'ins giaja ordlonder.

La moda dals ultims decennis

La juveliera Myrta Rieder è sa specialisada ils ultims onns sin vairas. Ensemen cun partenaris da fatschenta preschenta ella sias collecziuns mintg'onn a la messa da nozzas a Son Gagl. Avant ventg onns haja ella vendì vairas pli bunmartgadas. Ils pèrs hajan maridà pli giuven e n'hajan perquai betg gi tants daners per cumprar l'anè matrimonial. Ozendi sajan ils pèrs pli vegls ed i na saja nagina raritad ch'in pèr cumpra vairas per 3000 u 4000 francs.

En il decurs dals onns è la moda da vairas sa midada. Sche Rieder vesa ina vaira vi d'in maun, po ella dir, en tge onns che la maridaglia ha gi lieu. En ils onns settanta èn vairas ladas stadas en moda. En ils onns otganta hai dà ina fassa cun vairas quadras. Da preschent cumpran ils pèrs gugent vairas en duas colurs – cun aur alv e cotschen.

Las vairas da Hermann ed Ottilia èn isadas e creschidas en. Il pèr è maridà dapi 50 onns.

Elsbeth e Felix han maridà avant 39 onns, lura eran vairas ladas en moda.

«Vaira» vegn dal latin

La «vaira» è in bel pled – pli bel ch'il «Trauring» u «Ehering» tudestg. Ins ha forse il sentiment ch'il pled «vaira» deriva da «vair» u da «vardad». Ins s'empermetta la finala a quella dunna ch'ins tegna per la dretga e vaira. E sch'ins di avant l'altar ch'ins veglia adina star fidaivel, lura manegian ins en quel mument era ch'ins ditgia la vardad. Ma l'etimologia è adina in

pau pli cumplitgada ch'ina simpla logica superficiala. En il nov vocabulari sursilvan dad *Alexi Decurtins* stat scrit che la vaira deriva dal pled latin «viria» che munta bratschlet u «Reif». Per sursilvan ha la vaira num «vera». Empè da vaira pon ins era dir anè matrimonial. Per surmiran din ins sulet «anel», per ladin «anè» u «anè da spus».

Quella vaira dal 18avel tschientaner en la collecziun dal Museum retic deriva da Glion e mussa dus mauns in en l'auter.

Cardientschas blauas da la Crestomatia

Caspar Decurtins (1855 – 1916) ha rimnà cultura orala e scritta rumantscha ed ha edì sia raccolta en la Crestomatia. Tschients da versets e cardientschas blauas chatt'ins en questa ovra monumental. Qua intgins exempels – en scrittira originala – en connex cun l'anè matrimonial:

«Femnas maridadas, che portan bu'ani, ston purtar in ani de fug el purgatiari.»

«Per far calar la bua, dovei la mumma sga-

rar giu in tec aur dil siu ani e lu vegn ei meglioer.»

«Cur tgi ena donna porta betg igl anel, schi tangs dies l'ò betg purto, òlla da star aint igl purgatiari.»

«Per tg'igl pantg sconfla betg mengia fitg, cur tg'el veign culo, vigna mes aint igl anel da spusa.»

«Cur tgi ena donna perda igl anel, vign detg tg'igl sis om mora bagn spert.»

Tgenina prender? I dat pèrs che pajan gia 3000 francs per las vairas. Pli baud maridav'ins pli giuven e n'aveva betg tants daners per anels.

Vairas per la guerra

En il 20avel tschientaner è la vaira stada fitg derasada en tuttas classas da la societad europeica sco simbol per il liom matrimonial. Il govern faschistic en l'Italia ha tratg a niz quest fatg. Suenter che l'Italia sut Benito Mussolini aveva attagà l'Etiopia aveva la Lia dals pievels decretà sancziuns enconter l'Italia. Per emplenir la cassa da guerra, ma cunzunt era per laschar demonstrar l'unitad dal pievel cun il govern faschistic, ha il stadi talian appellà al pievel d'unfrir las vairas. Ils 18 da

december 1935 han milliuns da pèrs en l'Italia barattà lur vairas d'aur enconter in imitat da fier bunmartgà. En il cudesch «Eheringe für den Krieg» descriva Petra Terhoeven l'event. L'autura ha discurrì cun perditgas e constatà che l'unfrenda d'aur ha laschà enavos regurdientschas negativas cunzunt tar las dunnas talianas. Betg exnum pervi da la guerra coloniala, lezza malgiustia saja vegnida supprida en la regurdanza collectiva, constatescha Terhoeven.